

KRIMINALOMSORGEN

**Natur- og samfunnsvitenskapelige metoder
som anses etisk forsvarlig og mest
hensiktsmessig i den videre utforming av
kriminalomsorgsfaget**

Klaus Bergander og Berit Johnsen

Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS
Oslo, mars 2006

Utgitt av:
Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS
Boks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS, Oslo 2006

I serien:
KRUS Rapport
Nr 1/2006

ISBN: 82-91910-52-9
ISSN: 0803-9402

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Dette skriftet handler om den videre utformingen av kriminalomsorgsfaget og sikter mot å skape en diskusjon blant interesserte om teoretiske og metodiske problemstillinger.

I prosessen vi er inne nå, er det viktig å stille spørsmålene: ”Hvem er vi, hva vil vi og hvordan kommer vi dit?”.

Bergander og Johnsen gir oss et refleksjonsbidrag som kan være ett skritt mot en framtidig ”kriminalomsorgsvitenskap”.

KRUS vil skape flere ulike arenaer for debatt og fagutvikling og håper at mange vil delta på veien mot en høyskolebasert utdanning for tilsatte i kriminalomsorgen!

KRUS, mars 2006

Harald Føsker
Direktør

Sammendrag

Dette arbeidet er en invitasjon til diskusjon om fag, teori og metode, framfor et ferdig produkt. Det tas utgangspunkt i en bestilling fra KSF om å utrede hvilke natur- og samfunnsvitenskapelige metoder som anses etisk forsvarlig og mest hensiktsmessig i den videre utforming av kriminalomsorgsfaget.

Dette spørsmålet peker mot pågående prosesser hvor KRUS skal bevege seg fra etatsskole og utdanningssenter til å bli høyskole. Denne type prosesser hvor man ønsker å finne ut hva ens fagområde består av og skal bli, hva det inneholder og skal inneholde, er ofte preget av både stor usikkerhet og et ønske om klare og entydige svar.

Teksten berører mange tema- og problemområder som hvert for seg er så omfattende at de framstilles på et mer overordnet nivå for å kunne gi leseren et glimt av de problematiske sidene ved dem. I de første to kapitlene gis det en generell oversikt over et mangfoldig metodebegrep og kvalitative og kvantitative metoder presenteres med hensyn til likheter og forskjeller. Denne tråden føres videre i kapitlet "Vitenskapelig metode, troverdighet og problemfokus" hvor det presenteres et vitenskapsteoretisk ståsted som ønsker å problematisere bl.a. skille mellom samfunnsvitenskap og naturvitenskap, og mellom empiri og teori. I forlengelse av dette gis det et første innspill til en mulighet for kriminalomsorgsfaget å "finne seg selv" ved hjelp av sammenligning med et annet fag.

I de neste to kapitlene om evidensbasert praksis og kvalitet i praksis kobles begrepet metode til kvalitet med tanke på hvordan en metode kan bidra til å oppnå kvalitet i en praksis ved hjelp av læring. Tankene fra de første kapitlene dras videre i et forsøk å kunne si noe om hva kriminalomsorgsfaget "er" eller skal "være", hvordan det kan observeres for eksempel på KRUS og hva som kan anses som kjernen i et kvalitetsorientert kriminalomsorgsfag og i hele kriminalomsorgen.

Arbeidet tilbyr i de siste kapitlene en systemteoretisk betraktning av kriminalomsorgen som anses å kunne bidra til en kompleks forståelse av et komplekst felt. Det skisseres så en grunnleggende vitenskap som kan gi kriminalomsorgen et fleksibelt og praksisorientert utviklingsfundament med tanke på at kriminalomsorgsfaget ville tjene på "å stå på en fast grunnmur" når vitenskapssystemets og kriminalomsorgspraksisens krav skal innfris. Arbeidet avsluttes med en grunnleggende vitenskapsteoretisk refleksjon som understreker viktigheten av at kvalitet i en praksis alltid vil kreve systematisk kritisk refleksjon.

Abstract

This text is the result of an ongoing process in which the organizational level of the education of prison officers at the Correctional Service of Norway Staff Academy (KRUS) is to change from a college to a university college. It is characteristic of such a process that one wishes to establish clear definitions of what the subject matter of correction and care within prison and probation entails, and what one wants it to be in a scientific and academic context.

The purpose of the text is to generate a discussion about subjects and problems relevant to this issue. We present several of them. Each of them is so complex that we have chosen just to give a brief introduction. In this way, the reader is provided with a fundamental understanding of their complexity. In the first two chapters, we present a general overview over different ways of understanding and defining the concept of *method*, and we present similarities and differences between qualitative and quantitative methods. Further, we present a theoretical position from which the separation between social and natural science, and between empirical data and theory is scrutinized and discussed. Then we introduce a comparative analysis as a first attempt to define what the central subject matter of correction and care within prison and probation could be.

In the next two chapters, on ‘evidence-based practice’ and ‘the concept of quality in practice’, the relationship between the concepts of ‘method’ and ‘quality’ is discussed. The purpose here is to illustrate that learning to use particular methods can contribute to a better quality of the practice. These first four chapters constitute the fundament for our effort to describe what the subject of correction and care within prison and probation ‘is’ or ‘should be’. We also try to find out where and in what way the subject can be observed, and what it is that might be seen as the essence of a subject of correction and care within prison and probation, characterised by high quality.

In the final chapters, a system-theoretical approach to the subject of correction and care within prison and probation is presented. We believe that such an approach can be helpful in trying to understand the subject’s complexity. We then sketch a way of thinking that offers the opportunity to analyse the Correctional Service in a flexible and practical manner. These principles will be helpful in the development of the subject of correction and care within prison and probation. We finish with a reflection within the realm of the philosophy of science, emphasizing the importance of a systematic and critical approach when discussing quality in a particular practice.

Innholdsfortegnelse

Innledning	7
Metoder i bøker og i praksis.....	8
Kvalitativ og kvantitativ metode; empiri, data og teori	10
Vitenskapelig metode, troverdighet og problemfokus.....	15
Evidensbasert (kunnskapsbasert) praksis.....	18
Kvalitet i praksis basert på læring.....	23
Kan vi bestemme kriminalomsorgsfaget?.....	26
Kriminalomsorgens fundament med tanke på etikk og hensiktsmessighet	30
En systemteoretisk betraktning av kriminalomsorgen	34
Strukturvitenskap som grunnlag for utviklingen av kriminalomsorgsfaget	36
Et siste viktig punkt.....	38
Litteratur	39

Innledning

Denne teksten tar utgangspunkt i en bestilling fra KSF om å utrede hvilke natur- og samfunnsvitenskapelige metoder som anses etisk forsvarlig og mest hensiktsmessig i den videre utforming av kriminalomsorgsfaget.

Dette spørsmålet peker mot pågående prosesser hvor KRUS skal bevege seg fra etatsskole og utdanningssenter til å bli høyskole. Denne type prosesser hvor man ønsker å finne ut hva ens fagområde består av og skal bli, hva det inneholder og skal inneholde, er ofte preget av både stor usikkerhet og et ønske om klare og entydige svar.

Vi vil prøve å gi noen svar uten å overforenkle en kompleks prosess. Vi ønsker å bidra til at kriminalomsorgspraksisen videreutvikler sine styrker og utformer sin faglige egenart og innsikt. Å skulle bli til et høyskolefag eller til og med til en høyskole kan sammenlignes med å vokse seg stor – det er lillebror som ønsker å vise sine større søsken at han kan noe, at han vet noe. Dette behovet har ikke storebror lenger, og som førstemann har han kanskje aldri hatt det. Men hvem vet; det er ikke sagt at de yngre skal bli lik de eldre eller få ”applaus” fra de andre. Det kan vise seg at unge fag klarer å skape seg selv på en innovativ og annerledes måte. Kriminalomsorgen har her sine muligheter.

I de kommende kapitlene berøres mange tema- og problemområder. Det vil bli for omfattende å gå i dybden, men vi vil likevel prøve å gi leseren et glimt av de problematiske sidene ved dem. Med dette som utgangspunkt ønsker vi at denne teksten betraktes som en invitasjon til diskusjon om fag, teori og metode, framfor et ferdig produkt. For å kunne lede denne diskusjonen inn på et spor som vi synes vil være fruktbart for kriminalomsorgen, vil vi i de siste kapitlene skissere en grunnleggende vitenskap som kan gi kriminalomsorgen et fleksibelt og praksisorientert utviklingsfundament.

Når vi snakker om forskningsmetoder, ber vi leseren å bruke sin egen praksis for å gjenkjenne det som ofte blir regnet som ”bare” en forskningspraksis, som om denne praksisen skulle være noe helt annet enn for eksempel en betjent-, konsulent- eller byråkratpraksis. Vi vil i utgangspunktet ikke skille mellom forskjellige praksiser. Vi er heller opptatt av deres likheter på et overordnet funksjonelt, logisk og strukturelt nivå. Leseren må være bevisst på at dette

bidraget vitenskapsteoretisk sett er basert på en konstruktivistisk tankegang. Det innebærer at vi går ut i fra at forståelsen av et fenomen i virkeligheten, som en person kan uttrykke gjennom språket, er avhengig av hvordan denne personen ser på og velger å beskrive dette fenomenet (jf. Luhmann 1997).

Metoder i bøker og i praksis

Forskjellige metoder presenteres i ulike metodebøker for alt i fra medisinstudier til sosialantropologi. Metodene framstilles der i sin idealform, som en type ”oppskrift” til metodisk riktig forskning. Nærmest ethvert fag har sin metodebok, men dog basert på generelt aksepterte metoder. Bøker som *Og eg ser på deg... Vitenskapsteori og metode i helse- og sosialfag* (Aadland 2002), *Sosiologiske perspektiver for helse og sosialarbeidere* (Repstad 2004) og *Nærhet og distanse; Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker* (Henriksen og Vetlesen 2000), som alle er grunnlagsbøker for utdanning innenfor helse- og sosialfag, vitner om et ønske om å tilpasse generelle metoder til det behovet et konkret fag synes å ha. Denne type bøker samler de metoder et fag synes å trenge, og framstiller dem med fokus på faget ved hjelp av gjenkjennelige eksempler.

Begrepet metode betyr generelt ”veien til/å gå etter/å forfølge” (Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon 1997) og viser dermed enkelt sagt til at metoden er bruken av et middel eller et verktøy for å nå et mål. Et metodologisk spørsmål handler om prinsipielle tenkemåter og forståelsesformer som danner grunnlaget for utviklingen og bruken av metoder (jf. Grønmo 2004), og kan formuleres slik: ”Hvordan kan en forsker finne svar på det han eller hun mener det er mulig å kunne vite noe om?” (jf. Guba og Lincoln 1994).

Begrepet metode kan defineres på forskjellige måter, men sikter mot samme forståelse. Her er noen eksempler:

- ”En metode er en framgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme fram til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder (Aubert i Hellevik 2002, s. 12).”

- “Metode er den håndverksmessige siden av vitenskapelig virksomhet, eller mer presist læren om de verktøy som kan benyttes for å innsamle informasjon (Halvorsen 1989, s. 15).”
- ”I vid forstand er metode noe mer enn *undersøkelsesteknikker*. Det er læren om å samle inn, organisere, bearbeide, analysere og tolke sosiale fakta på en systematisk måte slik at andre kan kikke oss i kortene, dvs. prinsippet om *etterprøvbarhet* står sentralt i den vitenskapstradisjon som dominerer dagens samfunnsforskning (jf. Halvorsen 1989, s. 15).”
- ”Metodelæren gir råd om hvordan forskeren kan samle inn, behandle og analysere data (Hellevik 2002, s. 12)”.

En metode må alltid ses i sammenheng med et mål – forstått som et konkret problem denne metoden skal bidra til å løse. Videre må valget av en metode ta hensyn til mer helhetlige krav en praksis stiller til problemløsninger. Det er derfor viktig å vite noe om hvordan denne praksisen ser ut, hvordan den kan observeres og beskrives. Det vil være helt nødvendig å konstruere en modell av praksisen samt å formulere noen begreper som gjør det mulig for personer i praksisen å kjenne seg igjen. Observasjonen og beskrivelsen gir altså mening grunnet sin innholdsmessige og strukturelle konsistens og sin gjenkjennbarhet. Denne praksismodellen vil da i utgangspunktet fungere som en hypotese om praksisen, og man kommer fram til den ved hjelp av visse antakelser og premisser som legges til grunn for modellkonstruksjonen. Disse premissene kan igjen beskrives som en type eksplisitt eller implisitt teori/hverdagsteori, som er mer eller mindre konsistent og fri for selvmotsigelser, og som er helt grunnleggende for forståelsen og konstruksjonen av praksisen.

På bakgrunn av dette er valg av metode basert på flere forutsetninger, og god forskning reflekterer over disse forutsetningene og gjør dem synlige (jf. Gentikow 2005). Dermed er det også av betydning å ta med seg at en metode ikke kan forstås i statiske termer, men at den valgte metoden blir til i en prosess som kan observeres underveis og særlig i etterkant av en forskningsprosess.

Denne framstillingen av metode og metodevalg transporterer en høy grad av usikkerhet med tanke på at en forskningsprosess er preget av hypoteser, prøving og feiling samt falsifikasjon. Med falsifikasjon menes at hypoteser ikke kan verifiseres, det vil si at sikker sannhet ikke er

mulig å oppnå. Man kan likevel jobbe med hypoteser, prøve å angripe disse, og man kan styrke sine hypoteser så lenge de ikke er motsagt med en ny, annerledes hypotese.

Hvordan kan man egentlig observere og beskrive bruken av en metode eller teori? Et problem fokuseres, en relevant teori samt passende verktøy og metode velges blant flere mulige. Arbeidet settes i gang, prosesser drives fram og bruken av verktøyet/metoden følger oppskriften. Anvendelsen av metoden observeres og prosessene korrigeres underveis etter malen for metoden. På samme måte kunne man se for seg bildet av håndverkeren som bygger garasjen ved hjelp av hammer, spiker, treverk og en byggeveiledning. En erfaren håndverker kan imidlertid løse problemer som oppstår underveis uten å benytte seg av byggeveiledningen. Spørsmålet er hvor håndverkeren har denne erfaringen fra; er den basert på tidligere leste byggeveiledninger? Det er ikke lett å si, men vi kan gå ut i fra at en kompleks praksis krever mer enn enkle oppskrifter.

Vi vil ta med oss dette og vil gå videre for å se på noen forskjeller mellom kvalitativ og kvantitativ metode, og hvor vanskelig det er å trekke et klart skille mellom naturvitenskapelig og samfunnsvitenskapelig metode. Vi kan angi visse kjennetegn ved metodene, men vi må også spørre oss om det vil være mulig å gi en konkret, eksklusiv definisjon av den ene eller andre metoden. Det vi vet er at brukeren av en metode kan betraktes som en observatør. Ut fra sitt ståsted, sin forforståelse, sine fordommer og ved hjelp av sine briller observerer og beskriver han eller hun verden.

Kvalitativ og kvantitativ metode; empiri, data og teori

Vi vil her gi en generell og forenklet framstilling av forskjellen mellom kvalitativ og kvantitativ datainnsamling. Vi vil også komme inn på analyse av kvalitative og kvantitative data som arter seg forskjellig. Denne framstillingen skal i tillegg bidra til en forståelse av at skillet mellom kvalitativ og kvantitativ metode ikke bare angår en eksplisitt forskningspraksis eller bevisst bruk av forskningsmetoder i annen praksis. Også andre typer av praksis reflekterer og jobber med sine problemer og utfordringer noen gang mer kvalitativ- eller kvantitativorientert (jf. Büchel 1994). På samme måte som en observatør av for eksempel en fengselspraksis kan finne praksisorienterte ”hverdagsteorier” som kan ha mye til felles med

noen eller deler av vitenskapelige teorier, vil man også kunne oppdage mer ureflektert bruk av metoder, som kan kategoriseres under forskningsmetoder. Særlig interessant blir denne betraktningen når vi blir klar over at også vitenskapelig forskning fungerer på basis av både forskningsteorier/-metoder og ved hjelp av forskningspraktiske ”hverdagsteorier”, som i sitt innhold og sin anvendelse har lite å gjøre med forskningsidealer (jf. Knorr-Cetina 1991, som har sett på naturvitenskapelig “fabrikasjon” av erkjennelse). Med dette som bakgrunn vil vi understreke at ”kunsten” i enhver praksis ikke er anvendelsen av en metode, men refleksjonen over anvendelsen av en bestemt metode.

Vi vil kort ta med oss noen viktige presiseringer: Teori er et sett av begreper som danner et system i den forstand at enkelte begreper står i relasjon til hverandre på en strukturert og konsistent måte. Empiri er informasjon som er basert på erfaring av faktiske forhold. Data er bearbeidet og systematisert informasjon som skal brukes i en analyse ved hjelp av en metode (jf. Grønmo 2003).

Den enkleste forskjellen

I forskningen viser begrepsparet kvalitativ/kvantitativ metode først og fremst til egenskaper ved de data som samles inn og analyseres. Kvantitative metoder kan sammenfattet beskrives ved at det systematisk skaffes sammenlignbare opplysninger om flere undersøkelsesobjekter. Deretter uttrykkes disse opplysningene i form av tall eller andre mengdeterner for eksempel mange-få, flere-færre, de fleste-de færreste. Til slutt foretas en analyse av mønsteret i dette tallmaterialet ved hjelp av statistikk (Hellevik 2002).

Vi vil poengtere at statistikk er et verktøy som *kan* bidra til å forstå og forklare sosiale fenomener. Dette verktøyet kan betraktes som en maskin hvor en putter noe inn, maskinen gjennomfører så fast bestemte prosesser med det materialet som skal bearbeides, og så kommer det et resultat ut. Maskinen gjør ingen feil, matematikken lyver ikke. utfordringen ligger i hvilken data man velger å putte inn i maskinen og hvordan man vil fortolke, forstå, forklare og ikke minst bruke resultatene. Enkelt sagt krever bruk av statistisk metode mye refleksjon og innsikt. I denne sammenheng vil det være viktig å huske at nær sagt alt kan uttrykkes i tall, kodes ved hjelp av tall, men at tall må fortolkes. Uttrykket ”tallenes tale” som om tall kan si oss noe uten fortolkning, blir dermed feilaktig.

Helt enkelt kan man si at data som *ikke* uttrykkes gjennom tall og mengder, er kvalitative data. Ofte ser man betegnelsen ”myk-data” om kvalitative data og ”hard-data” om kvantitative data. Når det gjelder formidling av dataene kan en forenklet skille mellom sitater ved kvalitative analyser og tabeller ved kvantitative analyser.

I metodediskursen benyttes imidlertid ikke kvalitative og kvantitative metoder bare om data. Begrepene referer til bestemte typer metodikk, studier eller undersøkelser, forskningsopplegg, ja, sågar til forskningstradisjoner som tar utgangspunkt i ulike paradigmer. Kvalitative og kvantitative forskningstradisjoner er blitt framstilt som konkurrerende, men dette er en debatt som ble lagt død i akademia på begynnelsen av 70-tallet. Enkelte ganger popper denne debatten opp, men vi vil her fastholde at det er en generell aksept for at de til tross for ulikheten er like mye verdt og kan være like nyttige. I mange studier, spesielt i større undersøkelser, velger man ofte å bruke både kvalitative og kvantitative metoder, en tilnærming som betegnes for ”metodetriangulering”. Dette gjør man for å fange opp flest mulige sider ved et fenomen. Man har likeledes innsett at det ofte ikke er hensiktsmessig å skille mellom kvalitative og kvantitative studier, men at man må være bevisst på at i praksis vil mange kvalitative forskningsopplegg ha innslag av kvantitative elementer og omvendt. Viktig i disse betraktninger er at det ikke gjelder enten eller, men at *problemet* styrer valg av en akseptabel metode (jf. Holme og Solvang 1996).

Problemet

Ønsker man å forstå hvorfor mennesker gjør som de gjør og dermed få vite mer om erfaringer, opplevelser, tanker, forventninger, motiver og holdninger, vil kvalitative metoder som kan generere ideografisk kunnskap (fokus på enkelthendelser), kunne være mer relevant enn kvantitative metoder som frambringer generaliserbar, mer nomotetisk kunnskap (fokus på lovmessigheter). Utgangspunktet vil i disse tilfellene være tanken på systemiske, helhetsorienterte og dynamiske prosesser som samhandling, utvikling, bevegelse; samt interessen for mening, betydning og nyanser av hendelser og atferd. Som Malterud (2003) understreker, trenger vi ikke bare generaliserbar kunnskap når vi f.eks. betrakter sykdom og helse som dynamiske prosesser i den levende menneskekroppen. Vi trenger også ”[...] vitenskapelige tilnærminger som anerkjenner at slike prosesser utformes spesifikt hos det individuelle mennesket som befinner seg i en sosiokulturell sammenheng (ibid. s. 33)”.

Også andre sider av problemet kan være avgjørende for metodevalget. Som Thagaard (2002) uttrykker det, kan kvalitative metoder være særlig velegnet ”når forskningsspørsmålene betinger et tillitsforhold mellom forsker og informant (ibid. s.12)”. Behovet for tillit for å kunne få tilgang på informasjon, krever at en bruker lang nok tid til å etablere kontakt med de det gjelder. Derfor bruker man i forskning på marginale eller svakere stilte grupper ofte kvalitativ metode.

Likeledes velger naturvitenskapelige fagområder å jobbe mer kvalitativt når man ønsker å fokusere på egenskaper og kjennetegn til forskjell fra mengder og fordelinger. Dette benyttes spesielt på nye forskningsfelt der kunnskapsgrunnlaget må bygges opp, og der problemstillingene er sammensatte og komplekse. I slike tilfeller har man heller behov for å utvikle begreper og teoretiske modeller heller enn å beskrive, analysere og forstå tallbaserte fenomener.

Ekstensivt og intensivt opplegg

Med kvalitative studier ønsker man å oppnå en helhetlig forståelse av spesifikke forhold. De søker å gå i dybden og er interessert i mange opplysninger om få enheter, helt ned til en (jf. kasusstudier). En slik tilnærming til problemet betegnes for en intensiv metode eller et intensivt opplegg. Kvantitative studier ønsker ofte å få opplysninger om mange undersøkelsesenheter, og faller innenfor det man kaller ekstensive metoder eller et ekstensivt opplegg (jf. Holme og Solvang 1996; Halvorsen 1989).

I kvalitative studier er innlevelse og innsikt, viktige stikkord. Man operer også i kvalitative studier med hypoteser, og ofte søker man teoriutvikling basert på empiriske funn. Metoden kan imidlertid ha begrensninger når det gjelder å vurdere hvorvidt de hypotesene og teoriene som utvikles, er holdbare i mer omfattende sammenhenger. De kan ofte ha begrenset rekkevidde og gyldighet i tid og rom, og opererer med utsagn hvor gyldigheten eller validiteten blir bekreftet ved gjenkjennelse. Avhengig av fokus kan dette betraktes som en svakhet, men kan også i en mer praksisrettet og kvalitetsorientert sammenheng ses som en styrke.

Kvantitative undersøkelser retter seg mot kategoriens utbredelse og omhandler frekvenser, fordelinger, korrelasjoner og årsak- virkning. En slik undersøkelse kan også rette søkelys mot undersøkelsesenheterens gitte egenskaper og studere hvordan enhetene fordeler seg på ulike

egenskaper og sammenhenger av egenskaper. Kategoriernes innhold og mening kan være uklart uten grundig forarbeid, og drøftingen av disse forutsettes vanligvis å være gjennomført før datainnsamlingen starter.

Kvalitative undersøkelser foregår i større grad etter prinsippet ”hermeneutisk sirkel”, hvor de enkelte dataelementer bidrar til forståelsen av helheten. Den økende helhetsorienterte forståelsen av et fenomen bidrar igjen til fortolkningen av enkelte dataelementer, og slik fortsetter det (jf. Thagaard 2002). Forskerens egne erfaringer fra datainnsamlingen betraktes som en viktig ramme i dette arbeidet som inngår i tolkningsarbeidet eller analysen av materialet.

Metodikk - analyse

Et gjennomarbeidet, velstrukturert og godt utprøvd instrument styrer ofte innsamlingen av kvantitative data. Et problem er at det som regel er vanskelig å forandre instrumentet etter at datainnsamlingen er begynt. Innsamlingen av kvantitative data er ikke bare sterkt strukturert, men gjennomføres også på en svært rutinemessig måte. Kvantitativ metode innenfor samfunnsvitenskapene er ofte forbundet med spørreskjemametodikk enten i form av enquete (respondentene svarer selv) eller intervjuundersøkelse (en eller annen form for direkte kontakt mellom intervjuer og respondent) (jf. Holme og Solvang 1996). Denne metoden har tre hovedlinjer: utvalgstrekking, skjemakonstruksjon og gjennomføring av spørreundersøkelsen (jf. Haraldsen 1999). Andre teknikker for å samle inn data er observasjon, semi-eksperiment og dokumentanalyse.

I kvalitative undersøkelser er ”instrumentet” mindre gjennomarbeidet og mindre fastlagt på forhånd. Dette kan gjøre datainnsamlingen vanskeligere fordi det kreves mer av den som bruker det. Til gjengjeld er ”instrumentet” mer fleksibelt og kan tilpasses ulike situasjoner for å fange opp det man finner interessant. De mest vanlige kvalitative innsamlingsmetoder er feltarbeid (i egen kultur også med seg selv som informant), strukturerte eller ustrukturerte intervjuer, observasjon (åpen-skjult, deltakende- ikke deltakende, aktiv-passiv, strukturert-ustrukturert, direkte-indirekte) og analyser av dokumenter/bilder/videoopptak. En mindre utbredt metode er minnearbeid utformet av den tyske sosiologen Frigga Haug, som er en slags språkanalyse hvor deltakerne eller forskerne tar utgangspunkt i sine egne erfaringer og problematiserer det som synes å være entydig gitt med den hensikt å sette erfaringene i et nytt lys (jf. Widerberg 1995; Thagaard 2002).

Skillet mellom utarbeidelse av instrument, datainnsamling og dataanalyse framtrer gjerne på et overordnet nivå mer klart i kvantitativ forskning enn i kvalitativ forskning. I kvantitative undersøkelser foregår vanligvis analysen og tolkningen etter datainnsamlingen. Den foregår som oftest etter standardiserte regler, prosedyrer og teknikker hvor man tester teorier og generaliserer analysene (jf. Grønmo 2004). I kvalitativ forskning griper fasene mer inn i hverandre. Bruken av data er mindre systematisk, og det legges vekt på å skape et mønster i det mangfoldet av sanseintrykk forskeren mottar (jf. Hellevik 2002). Man er ofte pragmatisk og fleksibel der materialet blir systematisk utnyttet på måter som etter hvert viser seg hensiktsmessige med tanke på å belyse undersøkelsens problemstillinger (jf. Grønmo 2004). Forskerens tolkning av informasjon står i forgrunnen, og selv om den kan tallfestes, er det noen som mener at den ikke bør tallfestes for ikke å miste viktige nyanser ved tolkningen (jf. Holme og Solvang 1996).

Vi har nå sett på forskjeller mellom kvalitativ og kvantitativ metode og vist til at disse metodene i et konkret forskningsprosjekt ofte brukes sammen for å utfylle hverandre. Hvis utgangspunktet for bruken av en metode er et ønske om å løse et problem på best mulig måte, må problemløsningsideen styre valget og tilpasningen av metoden, som vi sa tidligere. Med dette som bakgrunn vil vi i neste kapittel si noe om vitenskapelig metode generelt og om troverdighet i vitenskapelig argumentasjon. Vi vil også vise til et vitenskapelig fag som i sitt problemløsningsfokus kan sammenlignes med kriminalomsorgsfaget, og hvor vårt fag kan hente viktig inspirasjon fra.

Vitenskapelig metode, troverdighet og problemfokus

Forskning og vitenskap kan beskrives på mange måter avhengig av hvilket ståsted man innehar eller velger å ta. Dette utsagnet kan i seg selv betraktes som et vitenskapelig utsagn; og dermed treffer det seg selv uten at vi med sikkerhet kan slå fast at det er sant. Vi ser på det som en sterk empirisk underbygget hypotese.

Noen ganger forestiller man seg en type enhetsvitenskap, hvor all vitenskap er basert på noen grunnleggende antakelser og metoder som gjelder både for natur- og samfunnsvitenskapelig

forskning (jf. logisk empirisme; Wienerkretsen). Dette gjør man ut i fra et ønske om å gi forskningen et sikkert eller i det minste et noenlunde varig fundament. Vi kan si at dette ønsket gjelder også andre felt hvor en håper å finne kriterier som kan sikre effektivitet og kvalitet. Man formulerer begreper, lager modeller og finner kvalitetskrav og –indikatorer som skal sørge for at det som er gjennomført, kan overprøves basert på bestemte standarder og kriterier. Dette krever at det som skal gjennomføres er planlagt og at det kan gjennomføres på en systematisk måte ut i fra planen. Til syvende og sist ønsker man å kunne observere utvalgte elementer av en praksis så isolert som tenkelig fra praksisens øvrige og ofte utallige elementer. Uttrykt i en metafor handler det om å skaffe seg/ta på seg briller som gjør det mulig å se og å beskrive bestemte objekter – og bare disse. Dette kan sammenlignes med å benytte seg av en bestemt metode for å isolere enkelte molekyler fra en kjemisk forbindelse.

Tar vi utgangspunkt i at en metode helt generelt kan karakteriseres ved hjelp av begrepene problemanalyse; datainnsamling; dataanalyse og datafortolkning, vil vi kunne følge Jon Elster i hans syn på vitenskapelig metode. Elster (1996) vil ikke godta et vesentlig skille mellom hypotetisk-deduktiv metode som den grunnleggende metoden for naturvitenskapen, og hermeneutisk metode som blir ansett for å være den grunnleggende metoden i samfunnsvitenskap. Han mener at hermeneutisk metode også kan forstås som en hypotetisk-deduktiv metode, men anvendt på meningsfullt materiale istedenfor på materielle gjenstander.

Å skille mellom samfunnsvitenskapelig og naturvitenskapelig metode er derfor ofte ikke hensiktsmessig på et overordnet kategorinivå. Dette fordi naturvitenskapen bl.a. ikke kan karakteriseres gjennom én bestemt naturvitenskapelig metode. Den fremskaffer ny viten ved observering, klassifisering, hypotesestilling, planlegging og gjennomføring av eksperimenter, registrering og tolking av data, vurdering og justering av eksperiment og eventuelt reformulering av hypotesen. Dette er arbeidsmåter som generelt sett ikke er særegne for naturvitenskapene, men som enkelt sagt kan sies å være en helt menneskelig måte å håndtere virkeligheten på (jf. Büchel 1994). Basert på denne type prosesser kan man få mer innsikt i et problem uavhengig av hvilket samfunnsområde eller vitenskapelig disiplin problemet organisatorisk sett skal tilordnes.

Vi vil be leseren om å følge oss på en ekskurs for å belyse et annet skille som i hovedsak angår samfunnsvitenskapen, nemlig skillet mellom empiri og teori.

Denne framstillingen vil være sterk forenklet, men kan hjelpe til å illustrere en vanlig misforståelse. Troverdighet når det gjelder for eksempel en argumentasjon, blir ofte forbundet med antall observasjonsenheter som skal understøtte argumentet. Her er vi inne på problemer som angår bruken av observasjonskategorier (briller) og muligheter for generalisering, hvor generalisering i enkelte sammenhenger synes å framtre som en ”troverdighetsfaktor”. En troverdig og overbevisende argumentasjon, kan vi si, skulle i utgangspunktet være basert på argumentasjonens konsistens og relevans. Troen på samfunnsforskningens empiribaserte ”sannhetsproduksjon” har her skapt falske forventninger (jf. Luhmann 1992). God empiri – mye eller lite – vil være avhengig av passende relasjonelle kategorier og begreper som muliggjør passende relasjonelle observasjoner og beskrivelser (jf. Luhmann 1997). Enkelt sagt gjelder to grunnmetaforer: 1. ”Er ikke brilleglasset pusset ser en uskarpt og usammenhengende”. 2. ”Et flertall er ikke en garanti for riktighet”.

Vitenskapsteorien er opptatt av at forskeren skal prøve å synliggjøre sitt teoretiske/metodiske og empiriske ståsted for seg selv og leseren (jf. Malterud 2003). Dette er særlig viktig for samfunnsvitenskapelig forskning som opererer retrospektiv og ikke kan brukes for å si noe med ”sikkerhet” om framtiden. I denne sammenheng er det av stor betydning å betrakte empiri og teori som sammenhengende faktorer og som basis for å generere kunnskap. Det vil være feil å forstå begrepene empiri – teori som motsetninger, og å påstå at troverdigheten ligger enten på teoriens eller på empiriens side eller gå så langt at bare mye og tallmessig framstilt empiri kan betraktes som ”nærmere sannheten enn alt annet”. Går en ut ifra at empiri er framstilt erfaring, at erfaring er reflektert praksis og at refleksjon skjer ved hjelp av relasjonelle begreper, så er ingen empiri uten teori og ingen teori uten empiri meningsfull eller troverdig. For å sette det på spissen må vi imidlertid understreke og innrømme at det alltid – tross våre ønsker og intensjoner – vil være mulig ved hjelp av ”god” retorikk og treffende argumenter å framstille ”nonsens” som meningsfullt og troverdig. Dette fordi refleksjon, forskning, argumentasjon og beslutning i sin kjerne er preget av komplekse og mer eller mindre uoverskuelige prosesser som hverken lar seg forstå eller framstille i sin totalitet.

Vi vil gjøre et ”hopp” tilbake til det vi sa om vitenskapelig metode, og se oss om etter et fag som på overordnet kategorinivå kan sammenlignes med kriminalomsorgsfaget. Når man ser på den krevende vitenskapsteoretiske diskusjonen rundt vitenskapelige retninger og metoder, vil man kunne finne ut at det vil være enklere for et nyere fag å lete etter sammenlignbare og etablerte fag for å ”erkjenne seg selv” istedenfor å prøve å ”bygge” seg opp helt fra grunn av.

I et senere kapittel skal dette utdypes ytterligere. Vi mener at kriminalomsorgsfaget både kan kjenne seg igjen i ingeniørvitenskapens problemfokus og kan hente viktig inspirasjon fra dette faget. Ingeniørvitenskapen forstås som anvendt vitenskap. Den kjennetegnes av en praksisorientert framgangsmåte hvor bl.a. strukturvitenskap som matematikk, og naturvitenskap som fysikk, benyttes for å løse komplekse problemer på en håndterbar måte. For oss er det interessant at ingeniørvitenskapen bruker matematikk (ingeniørmatematikk) med den klare bevisstheten at målet ikke kan være å komme fram til entydige matematiske løsninger. Man må altså være tilfreds med usikre resultater, men prøver å løse denne utfordringen gjennom en praksisorientert framgangsmåte som kalles for ”feilmarginberegninger” (jf. Dubbel 2001, A3). Dette betyr at praksisen bare vil akseptere resultater som er innenfor grensen av en type kvalitetsramme eller kvalitetsdimensjon. Ingeniørvitenskapen kan derfor ikke beskrives som en eksakt vitenskap, som for eksempel fysikk. Dette fordi mange av de grunnbetingelsene som oppstår under anvendelsen av struktur- og naturvitenskapene, er i spesielle kombinerte varianter for komplekst til å kunne beregnes og håndteres som en ansamling av enkeltstående elementer. Denne utfordringen løses da altså gjennom komplekse modeller og antagelser som operer med en type sikkerhets- og feilmargin (jf. Czichos og Hennecke 2004).

Kort og analogt kan det sies at kriminalomsorgens resultatorientering kjennetegnes av at praksisrettede metoder og teknikker anvendes for å øke treffsikkerheten i forhold til de tiltak som igangsettes og gjennomføres med tanke på rehabilitering.

En praksisrettet metode, som på et strukturelt nivå skal hjelpe til å håndtere usikkerhet og prøver å bidra til gode resultater, er evidensbasert (kunnskapsbasert) praksis.

Evidensbasert (kunnskapsbasert) praksis

Evidensbasert praksis blir i Norge i hovedsak formidlet gjennom Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten, og har sin faglige basis i medisinen.

For å gi leseren en rask forståelse av kjernen i evidensbasert praksis, vil vi sitere Prof. David Sackett (Centre for Evidence-Based Medicine, Oxford), som er nestoren for denne metoden.

“Evidence based medicine is not "cookbook" medicine. Because it requires a bottom up approach that integrates the best external evidence with individual clinical expertise and patients' choice, it cannot result in slavish, cookbook approaches to individual patient care. External clinical evidence can inform, but can never replace, individual clinical expertise, and it is this expertise that decides whether the external evidence applies to the individual patient at all and, if so, how it should be integrated into a clinical decision. [...] Evidence based medicine is not restricted to randomised trials and meta-analyses (Sackett et al. 1996, s. 71-72).”

“Kunnskapsbasert medisin er samvittighetsfull, eksplisitt og skjønnsom bruk av vitenskapelig basert kunnskap ved beslutninger om behandling for individuelle pasienter (Sackett et al. 1996 oversatt i Flottorp 2005).”

Med sitatene ovenfor som forståelsesbasis er det viktig å være klar over at begrepet ”evidensbasert/ kunnskapsbasert” (evidensbasert metode) ikke er et kvalitetstempel i seg selv, men at målet er at den som skal forberede et handlingsvalg for eksempel sammen med en pasient, må prøve å oppnå den ”beste” evidens (jf. Türp og Antes 2003). Å benytte seg av den beste tilgjengelige kunnskap – altså å skape en kunnskapsbasert praksis – betyr blant annet at fagpersonen er underlagt det ansvaret å lete etter den mest relevante kunnskapen som finnes om dette problemet i verden for å kunne ta gode beslutninger (jf. Bjørndal 2003). Det betyr også at kunnskapsbasert praksis i stor grad er forbundet med et kost-nytte regnskap i forhold til tidsmessige, økonomiske, effektmessige og ikke minst psykososiale vurderinger.

Før vi går videre i framstillingen av kunnskapsbasert praksis, vil vi komme inn på noen kritiske anmerkninger om denne metoden.

Kunnskapsbasert praksis har etter vårt syn blitt framstilt delvis feilaktig og ensidig, og har derfor blitt forstått på en alt for snever måte. Både framstillingen og en instrumentalistisk kritikk (jf. Ekeland 1999) tar ikke hensyn til at det å se verden gjennom ”brillen: kunnskapsbasert praksis” er én mulig og krevende vei å gå for å oppnå kvalitet i en praksis. Hittil kan ikke dette vitenskapelig bevises (jf. Cohen et al. 2003). Grunnet utfordringens kompleksitet vil det også kunne betraktes som nærmest umulig å bevise at kunnskapsbasert praksis kan oppnå bedre kvalitet enn andre kompleksitets- og kvalitetsorienterte

praksismetoder. Kunnskapsbasert praksis er én bestemt metode for å observere et fenomen eller problem. Den krever en vel reflektert observatør. Velger en da å gå bort fra å stille spørsmålet ”Hva er det” og isteden stiller spørsmålet ”Hvordan kan dette observeres og beskrives”, vil en kunne tydeliggjøre at både spørsmålet og svaret krever en aktør som observerer og beskriver ved hjelp av sine briller, kategorier, sin forforståelse og sine fordommer. Det fører med seg at svarene utløser flere kritiske spørsmål: ”Hvem er det som beskriver?”; ”Hvilken kategorier brukes?”; ”Hva er formålet med denne beskrivelsen?”.

En metode som kan betegnes som instrumentalistisk preget, vil i utgangspunktet legge vekt på en mål-middel analyse, fokusere på å sette opp et regnestykke, kalkulere tap og gevinst, og sette faktorer i relasjon til hverandre. Men hva innebærer det å gi en metode det enkle stempel – instrumentalistisk? Sikter vedkommende da mot hele metoden eller mot konkrete handlinger som utføres etter denne metoden, eller er det et utsagn om mer eller mindre grad av instrumentalisme?

Å ta utgangspunkt i den forståelsen at enten en metode eller en handling (det som kan beskrives som en handling) vil kunne basere seg alene på nevnte type regnestykke som en kategori, skaper den logiske feilen å blande ideal og realitet (som alltid trenger en observatør og en forteller). Observatøren – og da gjerne aktøren som selvobserverende person – vil nok kunne legge vekt på de mer instrumentalistiske sidene ved en metode, men aktøren vil knapt kunne påstå at en handling basert på en metode var tenkt, planlagt og gjennomført rent instrumentalistisk. Dette fordi kriteriet for å kunne kalle en metode eller en handling på enkelt vis bare for instrumentalistisk ikke er nøyaktig nok til å kunne fungere verken rent eksklusivt eller rent inklusivt.

La oss fortsette denne tanken og se på dette som et moralsk utsagn om behandling av mennesker. Da vil man kunne skille mellom på den ene siden instrumentalistisk, nytteverdiorientert og på den andre siden egenverdiorientert, omsorgsfullt eller ”interessert i menneske som mål”. Det vil altså være mulig å nevne flere kategorier for å beskrive metoden, men vi må imidlertid gå ut i fra at disse kategoriene ikke nødvendigvis er like anvendelige for to involverte parter i forhold til en konkret handlingsbeskrivelse. Dette fordi hver observatør beskriver handlingen ut fra sine oppfatninger basert på det ”handlingsmaterialet” han legger til grunn for sin beskrivelse. Og selv om begge seg imellom er enige i beskrivelsen, vil en tredje observatør kunne komme til en annen beskrivelse. Vitsen er altså ikke å kunne slå fast

hva en instrumentalistisk handling er, men om de det angår, føler seg godt eller dårlig behandlet, og hva de vil gjøre med dette. Dette kan kalles et pragmatisk argument, og en sosiologisk observasjon som spør: Fungerer det for deg og meg eller ikke.

Tilbake til framstillingen av kunnskapsbasert praksis, vil vi understreke at kvalitet i en praksis krever en kritisk holdning til framgangsmåten. Denne holdningen, mener vi, skal ikke føre til at metoder kritiseres på generelt og teoretisk grunnlag uten at de har blitt prøvd anvendt og modifisert. Med tanke på at praksisen byr på komplekse og dermed krevende problemer, vil gode løsninger gjerne skapes gjennom kritisk og kreativ refleksjon. Arbeidserfaring, forstått som problembasert læring i praksis, og evnen til å stille gode og kritiske spørsmål vil danne et utgangspunkt for problemløsningsprosessen. Spørsmålene kan besvares ved hjelp av informasjon fra mange kanaler som: Lærebøker, eksperter, kolleger, tidsskrifter, kurs osv. (jf. Bjørndal, Flottorp og Klovning 2000).

Kunnskapsbasert praksis, og i den forstand en klient/pasient/innsatt/motpart relatert beslutning, blir påvirket av flere faktorer derav bl.a. forskningsbasert kunnskap, profesjonskunnskap (teori/hverdagsteori, intuisjon, erfaring, ferdigheter), verdier/ressurser lovverk og klientkunnskap (erfaring, verdier, preferanser). Med dette som bakgrunn vil det være svært avgjørende at beslutningsprosessen bærer med seg den bevisstheten/innsikten om at flere faktorer som står i relasjon til hverandre, kan variere i styrke ut fra et styrkekontinuum, og at beslutningens kvalitet vil være avhengig av et krav om faktorenes tilstrekkelige styrke.

Videre må det understrekes at kunnskapsbasert praksis har lite å gjøre med rent rutinemessige ”standardavgjørelser”. Basert på Kants oppfordring ”Du skal ikke lære tanker, men å tenke” kjennetegnes evidensbasert praksis av en utpreget vilje til kritisk tenking og dermed en kritisk bearbeiding av informasjon (jf. Türp og Antes 2002 og 2004).

I denne sammenheng må det påpekes at omsetningen av vitenskapelig kunnskap til praksis ofte framtoner seg som svært vanskelig. Med tanke på at vitenskapelig (forskningsbasert) kunnskap produseres i vitenskapssystemet som følger sin egen logikk og ikke praksisfeltets logikk og behov, vil det i utgangspunktet kreve ”et stykke arbeid å tilberede” vitenskapelig kunnskap til bruk i praksisen. Tar en videre hensyn til praksisens uttalte tidsknapphet,

tilgangen på eventuell store mengder usystematisert vitenskapelig informasjon og motstridende resultater/vitenskapelige utsagn, blir oppgaven ikke lettere.

Kvalitet i evidensbasert praksis krever reflekterte kritiske aktører som er villige til samarbeid og dialog. Selvfølgelig kreves det også ressurser, et lovverk som muliggjør skjønns-/situasjonsbaserte avgjørelser, evnen til intuisjon og sist, men ikke minst evnen til å kunne lytte til og forstå andres (innsattes/domfeltes og kollegers) behov og erfaringer.

Vi vil avslutningsvis presentere framgangsmåten i kunnskapsbasert praksis i fem punkter (jf. evidence.de) og gi en kort sammenfatning av den grunnleggende strukturen i en problemløsningsprosess i forhold til kunnskapsbasert praksis:

1. Det formuleres et detaljert og konkret spørsmål med utgangspunkt i klientens problem.
2. Søking etter den beste og tilgjengelige evidens (ekstern: tidsskrift, internett).
3. Vurdering av praktisk relevans og brukbarhet av den eksterne evidensen i forhold til et praktisk mål.
4. Vurdering av om den framskaffede eksterne evidensen og den praktiske erfaringen (intern evidens) er forenlig og brukbart i forhold til problemet og om klienten er inneforstått med den valgte løsningen.
5. Kritisk evaluering av framgangsmåten og det samhandlingsbaserte tiltaket (Har tiltaket hjulpet klienten?).

Grunnstrukturen er:

- Problempresiseringen og -avgrensning styrer, påvirker og har innflytelse på valg og anvendelse av metode eller metoder.
- Problemmangfold skaper metodemangfold.
- En metode skal oppfattes som en forenklet bruksanvisning, som igjen krever en praksisorientert operasjonalisering. Denne operasjonaliseringen må basere seg på retningslinjer for kunnskapsbasert praksis.
- Kunnskapsbasert praksis forbinder individuell erfaring med vitenskapelig innsikt og klientens verdier og ønsker.

- Kvalitativ god praksis kan dermed oppnås ved hjelp av læring gjennom kritisk refleksjon. Et godt resultat er blant annet avhengig av riktig kunnskap, økonomiske/tidsmessige ressurser og målrettet samhandling. Framtidige gode resultater krever dermed vedvarende læringsinnsats, fokus på kvalitetsarbeid, kvalitetsevaluering og i særlig stor grad evnen til å bearbeide og analysere informasjon på en effektiv måte.

I neste kapittel vil vi si noe mer om kvalitet i praksis – uavhengig om det er en høyskolepraksis eller en fengselspraksis – og hva som kreves for å oppnå og vedlikeholde denne kvaliteten.

Kvalitet i praksis basert på læring

Kvalitativt høyverdig utforming og videreutvikling av et fag samt anvendelse av et fag i praksis er knyttet til hvordan kunnskapen i et fag forvaltes. Når vi snakker om kunnskap, refererer vi til bearbeidet og systematisert informasjon – altså data som opptrer i en systemsammenheng. Ut fra en kompleks og ikke lineær forståelse av dette, kan kvalitetskunnskap basert på god informasjon gi kvalitet i et fag som igjen kan føre til kvalitet i en praksis, altså til kvalitetsarbeid.

Kvalitetsarbeid krever velfungerende informasjonssamling, informasjonsanalyse, informasjonsutveksling og læring. Informasjonen må da skaffes aktivt og strukturert gjennom for eksempel observasjon (deltagende), intervju og spørreskjema. Dette kan gjøres i form av brukerundersøkelser (innsatte/domfelte, pårørende, tilsatte), dialogkonferanser, betjent/konsulent samtaler, avdelingsmøter, fagmøter og enhetssamlinger.

Kvalitetsorientert læring i forhold til en praksis er forbundet med informasjonsprosesser som fokuserer på og synliggjør seleksjon, formidling og forståelse av informasjon. I særlig grad må det legges vekt på strukturering av informasjonselementer til et praksisrelevant ”informasjonsbilde” som skal brukes som en dynamisk modell i praksisarbeidet. Viktig for en riktig forståelse av praksisorientert læring, er at teoretisk viten og handlingsviten kobles sammen til en ”lært praksis”.

Vi vil på et sidespor gå noe videre i våre betraktninger og kaster et kort, men kritisk blikk på det som generelt sett kan betraktes som stridspunktet når det gjelder innhold i læring, nemlig den forenklete differensen mellom forskningsbasert læringsmateriell og praksisbasert læringsmateriell.

La oss først se på noen læringsmekanismer med relevans for en praksis:

- Læring kan skje gjennom en kobling av nye elementer til etablerte elementer.
- Læring kan også være bevisstgjøring og strukturering av noe som man ”egentlig” visste fra før.
- Læring kan skje i bilder, mønster, indre fortellinger som kan koples til en praksis.

Enkelt sagt har læring noe å gjøre med å forme informasjonsmateriell til elementer som kan brukes som læringsmateriell. Med dette som utgangspunkt vil vi grovt skille mellom to typer læringsmateriell:

1. Eksempler fra en lokal praksis basert på uformell empiri, men med henvisning til mer generelle tendenser.

2. Eksempler fra en lokal praksis, men formet som forskningsmessige bevis basert på mer formell empiri.

Mens forskningsmessige bevis ofte blir framstilt som sterkt, troverdig og veldig overbevisende, blir den første kategorien ofte betraktet som mindre troverdig grunnet sin manglende formelle empiri basert på forskningsmetoder. Vi mener at begge kan ha sin berettigelse avhengig av det praktiske problemet som skal løses og det læringsmålet som ønskes oppnådd.

Går vi tilbake til hovedsporet vårt, kan en ”lært praksis” grunnfestes i ”funksjonell læring”, som er basert på et mål-middel og kost-nytte regnskap med utgangspunkt i følgende spørsmål:

”Hva ønsker man å oppnå, og hvor mye tid skal man bruke på å lære det man mener er nødvendig for å nå et bestemt mål”.

”Funksjonell læring”, som metode, er særlig brukt i voksenopplæring og er derfor av særlig interesse for kriminalomsorgen. Begrepet voksenopplæring sikter i første omgang mot at voksne lærer annerledes enn bl.a. barn og ungdom. En begrepspresisering viser at voksenopplæring betyr at en person skal lære noe nytt eller annet, men har allerede lært over flere år. Personen har utviklet en type læringsstrategi – sin måte å lære på – og har dermed også samlet en større mengde læringsinnhold som på et eller annet vis er koplet sammen. Dette innebærer at nytt læringsstoff må og kan forholde seg til det etablerte stoffet, noe som både gjør læringen enklere og vanskeligere; alt avhengig av det nye læringsstoffets relevans og formbarhet og målet for læringen. Hvis ønsket er for eksempel å forandre på ”faste” atferds- eller handlingsrutiner, møter man den store utfordringen at denne type vel etablerte strukturer ikke uten videre lar seg manipulere, men at gamle strukturer nærmest må ”slettes” for så å kunne etablere nye (jf. Bjørgen 2000).

”Funksjonell læring” kan beskrives som en spiralformet, sirkulær prosess bestående av læring/øving, handling, rutine, utfordring og ny læring (jf. Lave 1999). Dermed kan prosessdelene beskrives som elementer i et kybernetisk handlingssystem. Et kybernetisk system og kybernetisk tenkning kjennetegnes særlig av et hovedtrekk. Både planleggingsprosessen og handlingsprosessen er bygget opp som såkalte feedback-sløyfer basert på gjentakende målinger i forhold til nå-situasjon og skal-situasjon. I all planlegging, også underveis, kjøres simulerte prosesser både i tilbakeløpende retning fra målet til start og omvendt. Prosesstenkingen går skritt for skritt tilbake fra det definerte målet til relevante informasjons-/handlingspunkter altså til de punktene på ”veikartet” hvor avgjørelser skal tas (jf. Vester 1991). Denne tilbake- og framløpende prosess skal justere seg selv ved hjelp av følgende spørsmål: ”Hvorfor samler vi denne informasjonen?; Hvorfor utfører vi denne handlingen og hvorfor tar vi denne avgjørelsen?; Hvordan henger dette sammen med målet og startpunktet vårt?; Hvordan skal vi justere relevante avvik og lære av oppdagede feil?”. Ut fra dette løper læringsprosesser basert på informasjons- og handlingsprosesser som kan bevege seg både parallelt og mot hverandre. Kvalitetssikrings- og evalueringsprosesser framtrer i denne dynamikken som både en del av og vevd inn i den overordnede informasjons- og handlingsprosessen.

Overføres denne forståelsen til en vedvarende praksis – altså ikke en prosjektpraksis – vil kvalitetssikring og kvalitetsevaluering foregå i det daglige arbeid, som en endeløs og kompleks prosess uten bestemt slutt punkt eller slutteffekt. For å håndtere den utfordringen at

praksisen er for kompleks til å kunne bli målt i sin helhet, og at en praksisanalyse bare delvis lar seg kontrollere, bestemmes det målbare delpunkter og deeffekter.

Til neste kapittel vil vi ta med oss videre forståelsen av kvalitet i praksis basert på læring. Der vil vi se på hvordan kriminalomsorgfaget gjennom sin grunnutdanning allerede bidrar til å skape en hensiktsmessig og etisk forsvarlig kvalitet i kriminalomsorgspraksisen. Dette kapittelet vil begynne med et grunnleggende filosofisk spørsmål som berører følgende metafor: ”Vi må bygge om skipet mens det seiler, vi kan ikke sette skipet på land og begynne forfra”. Sagt på en annen måte står vi overfor utfordringen å forklare at vi har et fag, at vi underviser og utdanner i et fag, at vi skal videreutvikle et fag, alt dette uten å kunne slå fast hva dette faget ”egentlig” er.

Kan vi bestemme kriminalomsorgsfaget?

Å for eksempel spørre etter hensiktsmessigheten av metoder som skal brukes i et bestemt fag, utløser et grunnleggende vitenskapsfilosofisk spørsmål. Hvordan bestemmer man eller finner man ut – altså definerer man – at noe er eller skal være på en bestemt måte? Hvordan er det for eksempel mulig å definere et fag eller en metode. Kan man for eksempel først bestemme metodene og så si at de utgjør faget eller må man tenke seg at man først bestemmer faget for så å kunne velge metoder? Tar man utgangspunkt i en statisk eller dynamisk forståelse av et felt, et fenomen? Er det mulig å følge Paul Feyerabend ”Anything goes” – som sier at mye kan være tillatt når det gjelder metoder, at kriterier for hva som er riktig og bra eller for det som rett og slett fungerer, blir til i en dynamisk prosess og kan etter behov også forkastes i denne prosessen (jf. Feyerabend 1997).

Det finnes flere typer definisjoner:

- Regelgivende definisjon (nominaldefinisjon): Det er bestemt hvordan et begrep skal forstås.
- Bruksmåtedefinisjoner: Viser til bruken av et begrep (språkbruk).
- Realdefinisjon/vesensdefinisjon: Beskriver hvordan et begrep forstås på en type ”naturlig” og essensiell måte.

- Ostentative definisjon: Gir en betegnelse gjennom å peke på et objekt (jf. Radnitzky 1994).

Skal vi kunne si noe om hva et kriminalomsorgsfag er eller skal være, må vi være klar over at både regelgivende- og vesensdefinisjoner er i utgangspunktet lite egnet når det gjelder store komplekse enheter. Det kunne tenkes at en prøver å gi en regelgivende definisjon gjennom å skissere en forståelsesramme som skal brukes for å avgrense kriminalomsorgsfaget fra andre fag. Det ville imidlertid være svært vanskelig fordi dette krever et metaanalysenivå som gjør det mulig å sammenligne flere andre fag med kriminalomsorgsfaget. En løsning kunne være å gi en bruksmåte definisjon med elementer av en regelgivende og en ostentativ definisjon som ikke baserer seg på en sammenligning med andre fag. Det vil bety at vi definerer kriminalomsorgsfaget ved at vi for eksempel peker på KRUS, på en aspirantgruppe i aktivitet, på en forelesning og sier: ”Her undervises det i kriminalomsorgsfag, tema er kontaktbetjent.” Læreren, som er pedagog med praktisk-pedagogisk utdanning og med noe erfaring fra fengselspraksis, forklarer viktigheten av at betjenten viser empati når den innsatte skal motiveres og veiledes i rehabiliteringsarbeidet (jf. Fengselsbetjent 2001).

Det kan vise seg det er ikke så enkelt å komme fram til entydige svar, og vi vil prøve å gå en annen vei for å få tak på kriminalomsorgsfaget. Vi vil gå inn på et eksempel fra et felt som på mange måter kan sammenlignes med kriminalomsorgen og kriminalomsorgsfaget i forhold til spennvidde (fra omsorg til straff) og vitenskapelig akseptans. Når idrettsvitenskapen og idrettsfaget begynte å etablere seg rundt 1970, ble det igangsatt filosofiske og vitenskapsteoretiske diskusjoner om hva idrettsvitenskap ”egentlig” skulle være. Spørsmålet var om det i framtiden vil være mulig å skape en idrettsvitenskap hvor spennvidden rekker fra forskning på rottemuskler for å forstå muskelens regenerasjonsegenskaper, til sosiologiske og filosofiske tanker om idrettssystemets logikk. Tanken var denne gangen at idrettsvitenskapen etter hvert skulle kjennetegnes av en integrasjon av de mest relevante fagene som medisin, pedagogikk, sosiologi, psykologi og filosofi som da nærmest skulle smelte sammen i bestemte idrettsvitenskapelige tema.

I dag tilbyr mange universiteter idrettsutdanning og det finnes mange professorer i idrettsvitenskap over hele verden, og definisjonsspørsmålet diskuteres med et lite smil som sier: ”Hvordan kunne vi tro at noe så komplekst som idrett kan defineres på enkelt måte”. En definisjon av idrett forstås i dag ut fra Wittgensteins begrep ”familielighet”

(familieliketsstruktur). Med dette menes at ”idrett” som begrep, ikke viser til ett felles karakteristisk trekk eller én felles egenskap alle de ”objekter” (fag, aktiviteter osv.), som betegnes som idrett, må ha (jf. Willimczik 1995). I dag har vi høyskoler for idrett med forskjellige institutter og faggrupper som for eksempel idrettsmedisin (fysiologi), idrettspsykologi eller praktiske idrettsfag og pedagogikk.

Å kalle seg et fag eller at en som utøver noe, kaller det han gjør for et fag, henger tett sammen med en type selvtillit som baserer seg både på sin egenvurdering og andres aksept. Et fag kan også bestemmes ved hjelp av fagaktører – helst professorer – som produserer noe under en fagtittel og får kreditt for det de gjør. Et fag kan beskrives gjennom observasjon av for eksempel undervisning, gjennom studieplaner, gjennom intervju med fagutøver eller for eksempel elever. Der vil man kunne finne fagets objekter og dets teorier og metoder som brukes for å forstå, beskrive, forklare og enkelt sagt lære noe om disse fagobjektene.

Spørsmålet videre er nå hvor langt kriminalomsorgsfaget har kommet i sin utforming og utvikling med tanke på en høyskolebasert utdanning eventuelt som et profesjonsfag.

I *Studieplan for fengselsskolen (2005-2006)* heter det at ”grunnutdanningen ved fengselsskolen skal tilrettelegges slik at aspirantene kan tilegne seg kunnskaper, ferdigheter og holdninger som er nødvendige for å utføre en forventet og forsvarlig tjeneste som fengselsbetjent (ibid. s. 1)”. Den grunnleggende pedagogiske metoden som opplæringen ved KRUS er inspirert av er ”problembasert læring”, altså en refleksjons- og kritikkorientert metode som skal bidra til at aspirantene utvikler en ”konstruktiv kritisk holdning til kriminalomsorgens innhold og virkemidler og [er] mottakelig for forandringer både faglig og personlig (ibid. s. 2)”. Som det framgår av litteraturlistene i opplæringsplanen, er undervisningen på KRUS i hovedsak basert på forskningsfaglig litteratur fra følgende store fagfelt: Juss, kriminologi, sosialantropologi, sosiologi, psykologi, moralfilosofi og organisasjonsteori. Videre formidles det kunnskap om praksisfeltet basert på bl.a. håndbøker og materiell som er produsert i og for kriminalomsorgen.

Veiledningen av aspiranter i forhold til skriftlige oppgaver ligger på høyskolefaglig nivå med tanke på både at den som veileder har veiledningspedagogisk innsikt og formelle krav til vitenskapelige arbeider (referanser og dokumentasjon av forfatterskapet med underskrift).

Smeby (2003) mener at profesjonsstudier kjennetegnes av å være preget av flerfaglighet, som betyr at faglig divergerende problemstillinger krever teorier og perspektiver fra mange disipliner. Dette vil gjelde for mange fag som ikke betraktes som profesjon. Et eventuelt avgjørende kriterium kan imidlertid være at forskningen ofte er rettet mot kunnskapsbehov, problemer, dilemmaer eller utfordringer knyttet til en bestemt yrkesutøvelse, og at produksjon av fagmateriell er rettet mot kunnskapsbehov innen praksisfeltet. Den fagvitenskapelige kunnskapen i kriminalomsorgen skapes altså gjennom en kombinasjon av allmenn vitenskapelig kunnskap (som har sitt utspring fra andre felt) og erfaringsbasert kunnskap ut fra en refleksjon over praksisfeltet.

Med dette som utgangspunkt kan en sette opp følgende argumentasjon for at grunnutdanningen på KRUS ligger på et faglig nivå opp mot en profesjonsutdanning på en statlig høyskole:

- KRUS som et type ”lærerteam” framstår som en utfyllende kombinasjon av lærere med praktisk-akademisk eller akademisk-praktisk kompetanse (høyskolelærer-/lektor nivå); altså den akademisk reflekterende praktiker eller den praktisk reflekterende akademiker.
- Lærerne forbereder og gir undervisning med utgangspunkt i forskningsbasert pedagogikk og didaktikk (ped.sem. eller høyskolepedagogikk); altså i en forskningsbasert form.
- Pensumlitteratur og faglitteratur er forskningsbasert.
- Veiledning av aspiranter er basert på veiledningspedagogikk, foregår altså i en forskningsbasert form og legger forskningsstandard til grunn når det gjelder krav til faglige arbeider (referanser, forfatterskap).

Vi mener å kunne observere og beskrive et kriminalomsorgsfag som profesjon. Videre er vi av den oppfatning at dette faget i liket med mange andre ikke kan eller skal defineres på et enkelt vis, men at faget og dens teorier og metoder skapes og utformes i en vedvarende kritisk reflekterende prosess. Viktig i denne sammenheng er at denne prosessen ikke kan forstås som en ”frittløpende aktivitet”, men at den er forankret i og blir justert gjennom noen grunnleggende antakelser eller handlingsrammer som er bestemt å gjelde spesifikt for kriminalomsorgen.

Kriminalomsorgens fundament med tanke på etikk og hensiktsmessighet

Vi vil i dette kapittel se på kriminalomsorgens fundament eller den politisk satte rammen som legger grunnlaget for det faglige arbeidet i kriminalomsorgen. Det viktigste spørsmålet er her hva som per dags dato er bestemt som et type aksiom, altså et første og klart bestemt premiss som gjør det mulig å avlede konkrete handlingsinstruksjoner.

Følgende aksiom er formulert i Fagstrategien (2004-2007) som et individ- og kvalitetsorientert prinsipp:

Hvilke metoder virker best for hvilke typer av lovbrytere, på hvilke betingelser og under hvilke omstendigheter?

Videre heter det der at en ut fra store forskjeller blant domfelte erkjenner behovet for en individuell tilnærming i reintegreringsarbeidet, og at den individuelle tilnærmingen også må avspeiles i evaluering av metoder og måling av resultater.

Både i Straffegjennomføringsloven av 2001, som med tanke på rehabilitering er individrettet, og allerede i St.meld. nr. 27 (1997-98) "Om kriminalomsorgen" framsettes den avgjørende premissen for kriminalomsorgen nemlig at "fullbyrdingen skal bygge på individuelle behov og forutsetninger og støtte domfeltes vilje til å bryte med kriminaliteten (St.meld. nr. 27, s. 26)". For å oppnå dette må man nødvendigvis ha en individuell tilnærming til hvilke virkemidler som bør bli en del av straffegjennomføringen.

Kriminalomsorgsarbeid skal bevege seg innenfor en verdimesig forankret, etisk legitimert og dermed samfunnsmessig forsvarlig ramme. Denne rammen kan metaforisk betraktes ut fra rammens kjerne/midtpunkt og rammens grenser. Ved rammens grenser forgår det et kriminalomsorgsarbeid som kan skape usikkerhet med tanke på bestemte verdier og etisk forsvarlighet. I kjernen finnes ikke denne usikkerheten lenger fordi man har slått seg til ro med at "ting går bra som det gjør".

Fordi kriminalomsorgen har valgt seg en verdi- og etikkramme som i utgangspunkt skal gjøre det mulig å bestemme hvilken type handlinger som ligger innenfor rammen og hvilken som

ligger utenfor, vil en handling i kriminalomsorgen bare være hensiktsmessig hvis den også er etisk forsvarlig. Om en handling er etisk forsvarlig, er noen ganger enkelt å bestemme for eksempel på grunnlag av godt innarbeidede rutiner. Noen ganger kreves det en etisk overveining for og imot valget av en handling.

Som vi sa, er den etiske rammen i kriminalomsorgen på et overordnet nivå gitt gjennom kravet om en vurdering av individets behov. Individet skal altså ikke bare straffes, men skal også bli hørt i forhold til sine behov og ønsker med tanke på en kriminalitetsfri framtid. Enkelt sagt skal det vises respekt for det individet som har fått sin straff, og helt uavhengig av den straffbare handlingen. Respekt (lat. respectus: å se tilbake, hensyn, å ta hensyn, aktelse, anseelse, ærbødighet; jf. Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon 1997) er grunnkategorien for samhandling også i et straffesystem og basisen for tillit som igjen kreves for å kunne gi ”hjelp til selvhjelp” (jf. Meek Hansen 2001). Respekt kjennetegnes av dualiteten, av det ”å vise hensyn” og ”å ha anseelse”; altså å se den andre og å gi den andre mulighet til å ha ansikt, til å bevare ansikt (jf. Henriksen og Vetlesen 2000). Respekt kan gis på forskudd som et grunnlag for kommunikasjon. Det er en type signal som formidler budskapet ”jeg ser deg og venter på dine kommunikasjonsbidrag som jeg vil ta på alvor”. Også autoritet kan gis på forskudd – den må altså ikke nødvendigvis være basert på riktige handlinger/ kommunikasjon, men autoritet viser i større grad til både tidligere og forventede handlinger. Respekt er basisen, grunnlaget for at kommunikasjonen kommer i gang. Du er villig til å lytte, reagere, høre etter og svare på en kommunikasjonsfremmende måte. Respekt og autoritet er den vellykkede kommunikasjonens grunnpilarer.

Å uttale at man fortjener respekt eller at respekten mangler, er å betrakte som et sterkt signal. Da er basisen for en gjensidig tilfredsstillende kommunikasjon allerede i ubalanse, den er nesten angrepet og uttalelsen framstår som et motangrep eller et forsvar ”nei, på dette grunnlaget vil jeg ikke snakke med deg videre, jeg føler at muligheten for å bli forstått ikke er til stede”.

Å gi respekt er en etisk fordring. Men den er også en fordring som kan settes fram for å framprovosere en konflikt. Da fungerer dette begrepet som et symbol for den samlende uenigheten og som et type startskudd for konflikten ”du viser ikke meg respekt, da må heller ikke jeg vise respekt og derfor kan det lett bli en konflikt mellom oss. I dette tilfellet kan respektfordringen misbrukes av den som har eller føler makt og kraft nok til å ”slå til”.

Respekt kan koples til flere begreper som vi bare kort vil nevne her: tillit, aksept (å akseptere personen, men ikke handlingen), anerkjennelse (som grunnlag for selvbevissthet), autoritet (gjennom anerkjennelse av faglighet, kunnskap, viten eller av hele personen; også institusjonell bestemt autoritet), aktelse, toleranse og ære.

Med dette som utgangspunkt vil anvendelsen av etisk forsvarlige metoder i kriminalomsorgen måtte basere seg på at den tilsatte viser respekt overfor den innsatte/domfelte. På et enkelt nivå kan det å vise respekt også fungere som et psykologisk kommunikasjonstriks for ”å åpne dører” hos den andre, for å prøve å øke den andres mottakelighet for mine kommunikasjonsbidrag. Dette innebærer at respekt gis ved kraftubalanse best av den med (opplevd) mer makt for å øke sannsynligheten for en vellykket kommunikasjon. Det er nærmest ”å vifte litt med det hvite flagget”, men fra den siden som ønsker seg at den andre kapitulerer, at den andre skal ta imot en utstrakt hånd og åpne seg for påvirkning. Blir denne strategien gjennomskuet, kreves det ofte mye handling og tid for å bygge opp den tapte tilliten. Her møter kriminalomsorgen akkurat som andre institusjoner med ønske om påvirkning, som for eksempel skolen, en krevende utfordring.

Med bakgrunn i denne framstillingen vil vi peke på en grunnleggende metode som kan anses å være særlig hensiktsmessig og etisk forsvarlig for kriminalomsorgsfaget og dermed også for kriminalomsorgen. Det tas utgangspunkt i respektfordringen som er forankret i kriminalomsorgens individorientering. Metoden, som skal gjelde både for praksis og forskning i kriminalomsorgen, går ut på å være fokusert på enkelttilfeller, altså å rette en dyptgående interesse mot forståelsen av og arbeidet med en bestemt innsatt/domfelt. Ut fra innsamling og sammenligning av informasjon om flere enkelte personer kan det så genereres både oversikter over grupper og videre en beskrivelse av tendenser når det gjelder gruppe-medlemmenes behov og muligheter. Det vil dermed være relevant å foreta typer av generalisering, men basert på den innsikten at konkrete problemløsninger ville måtte være rettet mot konkrete kasus, altså personer i en spesifikk kontekst.

Denne type kasusorientert arbeid i praksis og kasusorienterte forskningsstudier mener vi må ha sitt ståsted i en nærhetsetikk (jf. Henriksen og Vetlesen 2000), som tar utgangspunkt i ”å se den andres ansikt” og å vise ansvar for den andre gjennom respekt og omsorg.

Dette er igjen basert på hermeneutikk som i tillegg til å kunne brukes som en konkret metode, framstår som en grunnleggende forståelselære i forhold til hvordan virkeligheten kan betraktes, beskrives og bearbeides. Den hermeneutiske sirkel som prosessuelt verktøy med fokus på sammenhengen mellom del og helhet, kan brukes ved kartlegging, planlegging og gjennomføring av individrettete tiltak. Denne metoden mener vi skal ligge til grunn for alt individorientert arbeid i kriminalomsorgen og skal på lokalt, regionalt og sentralt plan prege en konkret saksbehandling basert på den direkte kontakten mellom for eksempel betjent og innsatt eller friomsorgstilsatt og domfelt. En grunnleggende hensiktsmessig og etisk forsvarlig metode i kriminalomsorgen må etter vårt syn kjennetegnes av nærhet, omsorg, dialog, forståelse, gjensidig læring, kritisk refleksjon, oppfølgingsansvar, avgjørelsesmakt, skjønnsutøvelse og en dynamikk som tar hensyn til egenarten i en konkret situasjon (jf. Vetlesen og Stänicke 1999). Dermed vil vi understreke at en etat og dens aktører som forholder seg til et individorientert straffesystem, også er forpliktet til å organisere sin praksis ut fra konkrete individuelle behov.

Utgangspunktet for rehabiliteringsarbeidet i kriminalomsorgen er å forstå den innsattes/domfeltes (andres) mening, å legge mening i den andres utsagn, å fortolke og derifra å skape en type modell av for eksempel den innsattes/domfeltes virkelighetoppfatning for så å kunne jobbe sammen med vedkommende basert på denne dynamiske modellen. Her ligger først den ovennevnte etiske fordringen som fengselsbetjenten, friomsorgskonsulenten, sosialkonsulenten, byråkraten eller forskeren må forholde seg til, nemlig å vise respekt for den andre, den andres ukrenkelighet, retten til selvbestemmelse og frie valg. Den innsatte/domfelte har rett til å bli respektert som menneske, bli behandlet som et voksent individ og har en rett til å si ”nei”. Med dette og det kategoriske imperativ som utgangspunkt, vil den andres menneskelige verdi sette en grense for hva som er akseptabelt å gjennomføre i en kvalitetsorientert kriminalomsorg.

For å kunne oppnå denne ønskede kvaliteten i kriminalomsorgen, forankret i en bestemt etisk hensiktsmessig ramme, må et kriminalomsorgsfag være i stand til å forholde seg til krav fra andre i verden rundt seg, men også kunne forsvare sin måte å håndtere utfordringer på.

I neste kapittel vil vi gi et glimt av en systemteoretisk betraktning av kriminalomsorgen, som kan bidra til å øke innsikten i kompleksiteten og utfordringene dette faget står overfor. Vi

understreker at systemteori er én innfallsvinkel for å forstå komplekse prosesser på en helhetsorientert måte.

En systemteoretisk betraktning av kriminalomsorgen

Moderne sosiologisk systemteori (jf. Luhmann 1997; Kneer/Nassehi 1993) betrakter både psykiske og sosiale systemer som selvreproduserende og selvorganiserende i den forstand at disse systemer både skaper og styrer seg selv i en type uavhengighet fra andre. De følger sin egen handlingslogikk som en mekanisme som betrakter systemets omverden ut fra systemegne relevanskriterier. Ved hjelp av sin indre logikk velger systemet bare den informasjonen av en flom av informasjon i omverden, som synes å være av interesse for systemet. Enkelt forestilt kan vi tenke oss en person som får en beskjed, men ikke reagerer (noe som foreldre kan oppleve særlig ofte), eller en institusjon som tilskrives av en hjelpetrengende, men ikke yter denne hjelpen. Vi kan da se for oss systemet som ”hører og ser” bare det den selv ønsker å få med seg, den stenger sine ”sjalusier”, og er ikke mottakelig for innspill som ikke passer inn ut fra systemets strukturer og forventninger. Denne forståelsen legger vekt på at systemet er både lukket og åpent i den forstand at det er åpent for en type informasjonsmateriell som formes og skapes til et systemelement. I forhold til et psykisk system snakker vi her om en tanke, og i forhold til et sosialt system om et kommunikasjonselement. Systemet er dermed lukket for enkle input-output mekanismer som gjør som om elementer bare kan overleveres fra den ene til den andre. For å illustrere dette, følgende eksempler: Kommunikasjonen ”Jeg er hjemme fra jobben grunnet sykt barn” kan for familiesystemet bety at barnet får omsorg og pleie, mens det for jobbsystemet kan bety at en viktig oppgave må gjøres av noen andre denne dagen, eller at en forelesning må avlyses etc. Kommunikasjonen ”For denne handlingen skal du i fengsel for ett år” kan i rettssystemet bety at lovverket er blitt anvendt på en rettmessig måte. Familiesystemet på den annen side ser at en omsorgsperson er borte over lengre tid, noe som kan bety økonomiske problemer osv. For et type støttesystem som naboer eller Frelsesarmeen, kan kommunikasjonen bety at de må komme på banen og yte hjelp.

Ut fra disse eksemplene kan en kort sammenfatte at et kommunikasjonselement får sin egen betydning i den konteksten den blir relevant. Videre bidrar systemteorien ut fra en synergistisk forståelse med den innsikten at kommunikasjonselementer virker sammen på en særegen måte, noe som fører med seg at en analyse av systemprosesser og systemtilstander krever en høy grad av kritisk kompleksitetsforståelse.

Vi tenker oss at kriminalomsorgen kan beskrives som et sosialt system som må forholde seg til flere andre sosiale systemer i sin omverden som for eksempel helsesystemet, rettssystemet, næringslivet, velferdssystemet, familien og psykiske systemer som del av et menneske. Sier vi videre at sosiale systemer består av kommunikasjon, men ikke av mennesker, fører dette til at kriminalomsorgen kan beskrives ut fra bestemte systemgrenser som gjør at visse kommunikasjonselementer er innenfor systemet og at andre må betegnes som utenfor systemet. Dermed er det også gitt at mange kommunikasjonselementer som kan observeres innenfor fengselsmurene for eksempel å ta en urinprøvetest, å gi et medikament til behandling for ADHD eller å gjennomføre en psykologisk behandling i en samtalegruppe, vil måtte tilregnes andre systemer – medisin, psykologi – enn kriminalomsorgssystemet.

Videre i denne modellen må vi ta med oss at det er kommunikasjonssystemet, som observerer sine prosesser, sine elementer og seg selv som system i forhold til andre systemer i sin omverden. Ved hjelp av denne type selvrefererende observasjoner avgjør systemet i en dynamisk prosess hva som kan betraktes som systemelement og hva som må "falle utenfor" (jf. Kneer/Nassehi 1993; Willke 1994). Denne type systemavhengige avgjørelser kan revurderes og forandres gjennom en ny metakommunikasjon som uttrykkes for eksempel i et dokument av type rundskriv, fagstrategi eller fagrapport.

Med dette som utgangspunkt vil det ikke kunne betraktes som hensiktsmessig å gi enkle og bestemte definisjoner av "riktige" metoder i utformingen og utviklingen av kriminalomsorgsfaget. Vi må mer tenke oss denne type vurderings- og defineringsprosesser som framsetting av falsifiserbare hypoteser under den forutsetning at en praksis – og da også inkludert en politisk praksis – er interessert i å finne ut hva som fungerer innenfor en viss ramme og i forhold til relevante oppgaver. Det vi sikter mot er begrepet "funksjonalitet", altså en pragmatisk og dermed praksis- og virkningsorientert vurdering av årsak-virkning, mål og middel, kostnad og nytte for å kunne løse et konkret problem.

Denne måten å betrakte vitenskapssystemet, kriminalomsorgssystemet og andre sosiale systemer på, skaper begrensninger i forhold til hva kriminalomsorgssystemet kan og burde prøve å utrede. Samtidig gir den også kriminalomsorgen en type frihet til å løse seg fra andre systemer gjennom å skape teorier og metoder, kategorier og inndelinger som har sin funksjonalitet i kriminalomsorgssystemet. Vi retter her fokus mot en type profesjonalitet som frigjør et kriminalomsorgsfag til å kunne utvikle seg til en profesjon ut fra kriminalomsorgens praktiske og politiske behov og premisser. For å kunne bedrive denne type utvikling på en systematisk og kvalitetsorientert måte, kreves det et vel reflektert fundament som skaper noen generelle føringer og refleksjonsstrukturer, men som i tillegg gir åpning og fungerer som utgangspunkt for praksisrelevante og kreative valg.

Vi vil i neste kapittel kort framstille en grunnleggende vitenskap som kan brukes som et dynamisk grunnlag for en praksisorientert utforming og utvikling av kriminalomsorgsfaget og kriminalomsorgen i sin helhet.

Strukturvitenskap som grunnlag for utviklingen av kriminalomsorgsfaget

En grunnleggende vitenskap som kan fungere som et hensiktsmessig og etisk forsvarlig fundament eller utgangspunkt i en videre utforming og utvikling av kriminalomsorgsfaget, er strukturvitenskapen. Den vil kunne gi kriminalomsorgen et fleksibelt og praksisorientert utviklingsfundament med tanke på at kriminalomsorgsfaget vil tjene på ”å stå på en fast grunnmur” når både vitenskapssystemets og kriminalomsorgspraksisens krav skal innfris. Matematikk og likeså informatikk, systemteori, kybernetikk, synergetikk og filosofi kan betraktes som strukturvitenskap som leverer en type grunnleggende forståelsesmetoder til andre vitenskaper som ved hjelp av mer konkrete forskningsmetoder undersøker empiriske fenomener i en bestemt kontekst (jf. Küppers 2000). Det disse strukturvitenskapene har til felles er at de prøver å løse komplekse problemer ved hjelp av en framgangsmåte som baserer seg på nettverkstenkning, prosesser for erkjennelse av strukturelikheter og sammenlignbare mønster og en ikke-triviell forståelse av forholdet mellom deler og helheten (det gjeldende begrepet her er emergens: helheten er ikke lik, men mer eller mindre enn summen av delene).

I tillegg anvendes det en kaosteoretisk forståelse av fenomener med tanke på at små hendelser kan utløse store og bare delvis forutsigbare effekter (sommerfugleeffekten) (jf. Ravn 1994).

Disse grunnleggende forståelsesmetodene er i stand til å betrakte og bearbeide komplekse fenomener og problemer på en adekvat måte. Systemteoretisk tenkning, for eksempel, kjennetegnes av evnen til å kunne håndtere store sammenhenger og en høy grad av kompleksitet samt å være fleksibel nok til å kunne reagere på strukturelle og prosessuelle forandringsbehov. Den systemteoretiske framgangsmåten er basert på en såkalt ekvivalensfunksjonalisme og går ut på å gjennomføre funksjonelle analyser som sammenligner problematiske utfordringer og setter ekvivalente løsninger i forhold til hverandre ut fra bestemte funksjonalitetskriterier (jf. Luhmann 1997). Overført på utfordringer i kriminalomsorgen kunne man ta utgangspunkt i en innsattes framtidsplan og se på de nødvendige tiltak som kreves for å muliggjøre et kriminalitetsfri liv etter soning. Basert på noen grunnleggende behovsspørsmål relatert til økonomiske og andre ressursmessige faktorer vil man da kunne modellere den funksjonelle strukturen i for eksempel et forvaltningssamarbeid. Med utgangspunkt i det tidligere nevnte aksiom for kriminalomsorgen ”Hvilke metoder virker best for hvilke typer av lovbrøyttere, på hvilke betingelser og under hvilke omstendigheter (jf. Fagstrategien 2004-2007)” vil man kunne stille følgende tilleggsspørsmål: ”Hvilken funksjon har et rehabiliteringsprogram i forhold til skoleundervisning i fengsel eller i forhold til familiære problemer eller boligsøk?”; ”I hvilken rekkefølge kan man igangsette forskjellige tiltak for å oppnå best mulig resultat for en bestemt person?”; ”Kan enkelte tiltak erstattes med andre tiltak som kan gi samme helhetlige effekt?”; ”Hvordan kan kommunikasjonen mellom forskjellige samarbeidspartnere påvirkes i en retning at den skaper en løsningsorientert prosess?”.

Med bakgrunn i at sosiale systemer kjennetegnes av at deres elementer (kommunikasjoner) er relatert til hverandre på en kompleks måte – det vil si at ikke alle nødvendigvis er relatert til alle og relasjonene er av forskjellig styrke og betydning – beskriver systemteorien disse systemene ut fra deres måte å observere og konstruere deres relevante virkelighet på.

Systemteorien som verktøy og metode er egnet til å synliggjøre forskjeller og likheter i både sosiale og psykiske systemers behov og reaksjonsmønstre. Som strukturvitenskap kan systemteorien fungere som basis for en analyse som etter hvert kan trekke inn andre vitenskapsfelt og fag for å kunne skape et komplekst nok bilde for å modellere en

praksisorientert systemisk helhet. Denne metoden hjelper å unngå fallgruven å skape modeller som overforenkler fenomener og bidrar til prosesser som bare i liten grad er egnet til å frambringe effektive og langsiktige resultater.

Et siste viktig punkt

Vi vil avslutningsvis understreke at det er ingen klar sammenheng mellom en bestemt forskningsmetode og et ”stempel” for vitenskapelighet. Det vil heller ikke være mulig å finne en entydig sammenheng mellom anvendelsen av en vitenskapelig metode og kvalitet og effektivitet i en ikke-vitenskapelig praksis. Vitenskapelig kunnskap, og likeså andre typer kvalitetsorientert kunnskap, skal være basert på *systematisk kritisk refleksjon*, og skal kunne forbindes med relevans, validitet, refleksivitet, overførbarhet, pålitelighet og ærlighet i forhold til de betingelsene som har bidratt til å skape, produsere, utvikle og konstruere kunnskapen. Dermed er det innhenting og håndtering av kunnskapen som bestemmer hvorvidt den holder mål i forhold til en relevant praksis. I denne sammenheng vil det også være viktig å huske at det innen vitenskapsteori er enighet om at kriterier for vitenskapelighet ikke kan betraktes som absolutte og evigvarende sannheter, men historisk betingede forutsetninger (jf. Malterud 2003; Feyerabend 1997).

Forståelse, tolkning og beskrivelse er avhengig av en teoretisk referanseramme, av en type ”briller” som brukes for å kunne se og forstå noe meningsfullt i det hele tatt. Forskeren eller en annen observatør, og da for eksempel fengselspraktikeren, skal lære seg og prøve på best mulig måte å gjøre synlig de ”brillene”, det ”verktøyet” som brukes for å skape kunnskap og for å utføre arbeidet. En kritisk reflektert innstilling til sin praksis, det er dette som er det grunnleggende i utformingen og utviklingen av et fag.

Litteratur

Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon (1997): Kunnskapsforlaget.

Bjørgen, Ivar A. (2000): Hva er viktig for læring i moden alder? I: Arild Raaheim og Kjell Raaheim (Red.). *Læring hos voksne*. Sigma Bergen.

Bjørke, Gerd (2000): *Problembasert læring. Ei innføring for profesjonsutdanningane*. Universitetsforlaget.

Bjørndal, Arild; Flottorp, Signe og Klovning, Atle (2000): *Medisinsk kunnskapshåndtering*. Oslo: Gyldendal.

Bjørndal, Arild (2003): *Tenke- og arbeidsmåter i medisinen: en innføring i den medisinske logikk*. Oslo: Gyldendal, 2. utgave.

Büchel, Wolfgang (1994): *Naturwissenschaften*. I: Helmut Seiffert og Gerard Radnitzky (Red.). *Handlexikon zur Wissenschaftstheorie*. München: dtv, 2. opplag.

Cohen, Michael; Stavri, P. Zoë; Hersh, William R. (2004): A categorization and analysis of the criticisms of Evidence-Based Medicine. I: *International Journal of Medical Informatics*, 73, 35-43.

Czichos, Horst og Hennecke, Manfred (Red.): *Hütte. Das Ingenieurwissen*. Springer, Berlin 2004, 32. utgave.

Dubbel, Heinrich (2001): *Dubbel. Taschenbuch für den Maschinenbau*. Utgitt av W. Beitz, og K.-H. Küttner. Berlin: Springer, 20. opplag.

Ekeland, Tor-Johan (1999): Evidensbasert behandling: kvalitetssikring eller instrumentalistisk mistak. I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 35, 1036-1047.

Elster, Jon (1996): Bruk av hypotetisk-deduktiv metode i samfunnsvitenskapene, humanistiske vitenskaper og etikk. I: L. Føllesdal, Walløe, J. Elster. *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget. Kapittel 4.

Evidence.de: http://www.evidence.de/Ueber__EBM/ueber__ebm.html Universität Witten/Herdecke

Fagstrategien 2004-2007: Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen. KSF.

Feyerabend, Paul (1997): *Wider den Methodenzwang*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Flottorp, Signe (2005): *Evidence-based medicine: hva det er – og hva det ikke er*. Faglig møte 16. februar. Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten. Oslo.
http://www.kunnskapssenteret.no/filer/EBM-_hva_det_er_og_hva_det_ikke_er_160205.pdf

Gentikow, Barbara (2005): *Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode*. Kritiansand: IJ-forlaget, revidert utgave.

- Guba, Egon og Lincoln, Yvonna (1994): Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. I: Norman K. Denzin og Yvonna S. Lincoln (Red.). *Handbok of qualitative research*. SAGE, 2.utgave.
- Halvorsen, Knut (1989): *Å forske på samfunnet*. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag, 2. utgave.
- Haraldsen, Gustav (1999): *Spørreskjemametodikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Hellevik, Ottar (2002): *Forskningsmetode i sosiologi og statvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget, 7. utgave.
- Henriksen, Jan.Olav og Vetlesen, Arne Johan (2000): *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2.utgave.
- Holme, Idar Magne og Solvang, Bernt Krohn (1996): *Metodevalg og metodebruk*. Oslo: Tano, 3. utgave.
- Kneer, Georg og Nassehi, Armin (1993): *Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme. Eine Einführung*. UTB Fink.
- Knorr-Cetina, Karin (1991): *Die Fabrikation von Erkenntnis. Zur Anthropologie der Naturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Küppers, Bernd-Olaf (2000): Die Strukturwissenschaft als Bindeglied zwischen Natur- und Geisteswissenschaft. I: Bernd-Olaf Küppers (Red.). *Die Einheit der Wirklichkeit*. München.
- Lave, Jean (1999): Læring, mesterlære, sosial praksis. I: Klaus Nielsen og Steinar Kvale (Red.). *Mesterlære. Læring som sosial praksis*. Oslo: Gyldendal.
- Luhmann, Niklas (1992): *Die Wissenschaft der Gesellschaft*. Frankfurt a. Main: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt a. Main: Suhrkamp.
- Malterud, Kirsti (2003): *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget, 2. utgave.
- Meek Hansen, Wilhelm (2001): Motivasjon og endring. I: Wilhelm Meek Hansen (Red.). *Fengselsbetjent, kompetanse – kontakt – framtid*.oslo: Kommuneforlaget, 3. opplag.
- Radnitzky, Helmut (1994): Definition. I: Helmut Seiffert og Gerard Radnitzky (Red.). *Handlexikon zur Wissenschaftstheorie*. München: dtv, 2. opplag.
- Ravn, Ib (Red.) (1994): *De nye videnskabers ord. 200 opslag fra attraktor til økosystem*. Munksgaard/Rosinante.
- Repstad, Pål (2004): *Sosiologiske perspektiver for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget, 2. utgave.
- Sackett, David L.; Rosenberg, William M.; Gray, J A Muir; et al. (1996): Evidence-based medicine: what it is and what it isn't. I: *BMJ*; 312: 71-72.

Skog, Ole-Jørgen (2004): *Å forklare sosiale fenomener: En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2. utgave.

Smeby, Jens-Christian (2003): *Profesjonsfag, fagdisipliner og tverrfaglige felt*. Høgskolen i Oslo. SPS arbeidsnotat nr. 05/03.

<http://www.hio.no/content/download/44984/340400/file/0503+Smeby.pdf>

St.meld. nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

Straffegjennomføringsloven av 18. mai 2001

Studieplan for fengselsskolen (2005-2006). Oslo: KRUS.

<http://www.krus.no/utdanning/studieplan.pdf>

Thagaard, Tove (2002): *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget, 2. utgave.

Türp, Jens C. og Antes, Gerd (2002): EbM-Splitter 8. Kritisches Denken. I: *Deutsche Zahnärztliche Zeitschrift* 57, 212.

http://www.ebm-netzwerk.de/ebm/grundlagen/splitter_zahnmedizin

Türp, Jens C. og Antes, Gerd (2003): EbM-Splitter 16. Missverständnisse zur EbM. I: *Deutsche Zahnärztliche Zeitschrift* 58, 441-443.

Türp, Jens C. og Antes, Gerd (2004): EbM-Splitter 21. Immanuel Kant: Selbst denken! I: *Deutsche Zahnärztliche Zeitschrift* 59, 299-300.

Vester, Frederic (1991): *Neuland des Denkens. Vom technokratischen zum kybernetischen Zeitalter*. München.

Vetlesen, Arne Johan og Stänicke, Erik (1999): *Fra hermeneutikk til psykoanalyse*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Widerberg, Karin (1995): *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori*. Oslo: Pax Forlag.

Willimczik, Klaus (1995): Die Davidsbündler – zum Gegenstand der Sportwissenschaft. I: Helmut Digel (Red.). *Sportwissenschaft heute. Eine Gegenstandsbestimmung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Willke, Helmut (1994): *Systemtheorie II. Interventionstheorie. Grundzüge einer Intervention in komplexe Systeme*. UTB Stuttgart, Jena.

Aadland, Einar (2002): <<Og eg ser på deg ...>> *Vitenskapsteori og metode i helse- og sosialfag*. Universitetsforlaget, 3. opplag.